

Проектор пропаганди

Анастасія Канівець

Наталія Колоскова, Марія Перн, Наталія Стародубцева у фільмі «Ополченочка». Режисер Алексей Козлов. Росія, 2019.

Обслуговуючи російську пропагандистську машину (власне, будучи її частиною), російський кінематограф не міг оминати увагою російсько-українську війну. За останні роки з'явилася низка стрічок, що транслювали російські наративи подій від захоплення Криму до Іловайська. І художній рівень, і статус цих фільмів доволі низький, а проте свій внесок у формування образу нинішньої війни вони робили і роблять. Для прикладу: фільм «Крим» Алексея Піманова, розкритикований з художньої точки зору, на ютубі набрав понад 8 мільйонів переглядів¹. Вже в розпалі війни цей фільм знову виклали, вже в HD-якості, і він встиг набрати 89 тисяч переглядів². «Донбас. Окраїна» Рената Давлетьярова навіть має свою фестивальну історію, як і короткометражні «Позивний» Александра Гоха (2016) та «Чергування» Ленара Камалова (2018): так, гасло «Мистецтво — поза політикою» не те що не заважало, а навіть цілком допомагало просувати російську пропаганду міжнародними фестивальними майданчиками. Досить було загорнути її в обгортку «гуманізму».

«Военний кореспондент» Павла Ігнатова (2014), «Правда. Ціль 102» Олега Джураєва (2016), «Крим» (2017), «Донбас. Окраїна» (2019), еленерівська «Ополченочка» Алексея Козлова (2019), «Пригрів» Максима Бріуса й Міхаїла Вассербаума (2021), «Пункт пропуску: Офіцерська історія» Вері Соколової (2021) — всі вони з різних кутів презентують російське бачення війни. Разом із тим, у них помітні спільні мотиви, такі собі «повідання», що їх росія намагається нав'язати не лише своїм громадянам, а й світові.

Повідання перше: «захисниця»

Здавна росія маскувала загарбницькі амбіції гаслами «захисту»: «порятунок» від Польщі став поштовхом до приєднання України, від Туреччини – Грузії. Вторгнення в Грузію й в Україну вже в XXI ст. маскувалося під «захист місцевого населення». Саме в такому ключі і побудована низка фільмів про війни росії, зокрема на Донбасі. Загальний наратив: київський уряд («незаконний», як там прийнято наголошувати) намагається придушити справедливе незадоволення кримчан і донбасців. Росія входить в Крим, щоб не допустити української агресії проти кримчан та диверсійної політики України щодо російського флоту («Крим»). Росія влаштовує на своїй території табори для біженців, де дає прихисток і гуманітарну допомогу постраждалим від воєнного конфлікту («Военний кореспондент», «Донбас. Окраїна»; в останньому в російському таборі для біженців неподалік від кордону розгортається фінальна сцена, де росія постає такою собі «землею обітованою», прихистком для жертв війни). Сумнозвісний як чи не найбезпардонніша кінопропаганда «Пригрів» відзначився зокрема тим, що старанно, хоч і не дуже вмילו, героїзував ще більш сумнозвісних «вагнерівців»: у кінострічці вони приходять нізвідки, знищують українську колону, дарують трофейну техніку «ополченцям» і в нікуди йдуть. Нарешті, «Пункт пропуску: Офіцерська історія», дія якої розгортається вже після анексії Криму, є суцільною ілюстрацією до улюбленої (хоч і зазвичай не підтвердженої на полі бою) російської приказки: «Своїх не кидаємо». Це історія порятунку двох офіцерів Чорноморського флоту з «лабет СБУ»; відповідно, росія постає Батьківщиною, захисницею своїх громадян (навіть якщо вони, як один з героїв фільму, не встигли це громадянство

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=K6WJu5hbL04>

² https://www.youtube.com/watch?v=fuAcUhfGt_c

Алексей Кравченко у фільмі «Пригрів». Режисери Максим Бріус, Міхаїл Вассербаум. Росія, 2021.

Кадр із фільму «Крим». Режисер Алексій Піманов. Росія, 2017.

оформити). І, головне, за цими історіями стоїть основна думка: росія виступає покровителькою не лише мирного населення, а й тієї «істини», яку вони за собою несуть. Окремий пункт – образи «ополченців». Герої «Донбасу. Окраїни», «Ополченочки», «Пригріву» – номінально не росіяни, а українці. Точніше, вони – «донбасці», така собі окрема категорія, ще не росіяни, але вже не власне українці; їхня приналежність до «російського світу» – незаперечна. Вони нагадують героїв «громадянської війни» з радянських фільмів: будучи за походженням українцями і таким чином ніби здобуваючи право говорити від усього народу, вони лишуються сателітами і знаряддями російського «центру».

Послання друге: «українські звірства»

Щоб росія могла обґрунтовано заходити на українську територію і когось захищати, потрібно, щоб захищати було від кого. Тут і з'являється найчастіше незримий уряд з Києва, який, здається, розглядає Донбас виключно як арену для кривавої розправи. З ким і для чого, до кінця незрозуміло. У «Пригріві», щоправда, вустами американського військового пояснюються вигоди політики терору: залякати населення, зламати його опір. Проте звучить ця «рекомендація» вже після численних сцен насильства з боку українських вояків, тож схоже, що діють останні виключно через садистські схильності. Приблизно те саме можна віднести і до образу українського уряду: лише жагою руйнування можна пояснити відправку літаків для бомбардування Севастополя, причому ще до російського вторгнення («Крим»). Це загалом одна зі структурних проблем російських сюжетів про війну в Криму і на Донбасі: у них забагато темних місць. Абстрактне пояснення «придушують невдоволення переворотом у Києві» виглядає не надто переконливо... втім, логіка подій явно мало хвилює творців таких стрічок. Або ж вони розраховують, що в свідомості глядачів спрацює аргумент: «Надто абсурдно, щоб бути неправдою». Хіба цей принцип не спрацьовував і щодо ЗМІ? Так чи інакше,

неодмінним елементом показу є «злочини» української сторони. В кращому випадку, її представники «просто» викрадають російських військових («Пункт пропуску»), в гіршому (а власне, найчастіше) – невідбирково обстрілюють житлові квартали, тероризують місцеве населення, вбиваючи і гвалтуючи без розбору. Словом, займаються тим, чим у реальності відзначається російська армія.

Пряма функція відповідних сцен – викликати в глядача ненависть, бажання відплати і в той самий час співчуття до постраждалих, тож їх відверто побудовано як шокуючі: деталізовано, з великою кількістю крові, з демонстрацією цивільних жертв, зокрема дітей. Особливо старанно виведені вони у «Пригріві», хоча розгорнуто, мало не з насолодою, картини «звірств» українських військових – пересудим «азовців» – показала й «Ополченочка».

І наостанок варто згадати, що фільми активно просувають ідею нелегітимності українського уряду, котрий нібито прийшов до влади внаслідок перевороту. Та поширюють міф про нацистів у лавах ЗСУ: саме в такому ключі подаються вже згадані «азовці» («Пригрів», «Ополченочка»).

Послання третє: «хороші українці» і «погані українці»

Коллективний портрет української сторони в протиборстві на українському сході загалом вичерпується описаним вище. Переважно це зброяки-нацисти, добровольці з манерами кримінальних злочинців, підступні розвідники і диверсанти майже в дусі старих 1930-х («Крим», «Донбас. Окраїна»). Вже згаданий «нелегітимний» український уряд, як правило, лишастись за кадром, хоча «Пункт пропуску» пропонує карикатурну, місцями з невдалими претензіями на дотепність картину українських військових і політичних еліт.

А як бути з «хорошими» українцями? В Україні дедалі популярнішим стає вислів: «хороший росіянин – мертвий росіянин». В свою чергу, в російському кіно «хороший українець»... це, власне, і не українець зовсім. Головними героями війни постають навіть не росіяни: адже «їх там нема», вони можуть фігурувати лише як поміч, причому

не військова, а гуманітарна, інформаційна й моральна. Цей герой – «народ Донбасу» (здається, саме так він себе й ідентифікує), уособлений багатирями-ополченцями, як у «Донбасі. Країні» і «Пригріві».

Цікаво, що присутній тут навіть певний гендерний баланс: жіночий екіпаж танку «народної міліції ЛНР» став колективним героєм «Ополченочки». Насправді фільм випущений не в Росії, а в ЛНР (тобто формально є... українським), але вписується саме в російське пропагандистське кіно: і змістом, і наповненням, і навіть художнім рівнем. Попри свої «мирні» професії (театральна режисерка в Санкт-Петербурзі, вчителька, стріт-рейсерка), героїні зчитуються як «люди з народу»; так само мають сприйматися і ополченець Анатолій ву«Донбас. Країна» та командир ополченців Павло Грицай у «Пригріві».

Кого ще можна сприймати позитивно? Зрадників. Один з героїв «Пункту пропуску», офіцер російського Чорноморського флоту, юридично досі є громадянином України; іншими словами, у 2014 році він зрадив Батьківщину і перейшов на бік захопника. Проте це жодним чином не засуджується, натомість у темних барвах показано повернення його товариша в Україну. За кілька років до того було знято «Крим», в якому єдиний показаний більш-менш позитивно офіцер здає свою військову частину росіянам, щоб запобігти кровопролиттю. Відверте зрадлиство, щоб бодай якось виправдати себе в очах глядача, повинно мати якусь історичну й ідейну підкладку – й нею стало «воєнне братерство», тісні зв'язки між українськими й російськими військовими, закладені ще в радянські часи. В такому контексті опір росіянам подавався як «братовбивство», і навіпаки: складання зброї чи/і приєднання до російської сторони трактувалося як вірність військовим традиціям, радянській і пострадянській військовій спільноті.

Остання, але вельми значуща категорія: люди, що «розкалялися та усвідомили» (саме цей радянський вираз їх найкраще характеризує, і, судячи з усього, саме з кіно радянського вони й походять). Найяскравіший приклад – Владислав, центральний персонаж «Пригріву»: надивившись на військові злочини українців та втративши родину, він вирішує долучитися до ополчення. Крім нього, можемо згадати молоденького українського солдата з «Донбасу. Країні», що під впливом ополченця поступово змінює свої погляди. Окрема цікава історія – жінки на війні та їхні позиції. Одеська націоналістка з «Воєнного кореспондента» і київська кінематографістка, учасниця Майдану з «Криму», також переглядають своє ставлення до сторін конфлікту: частково під впливом коханих з «протилежного табору», частково через власні спостереження. Повністю сторону вони не змінюють, проте зрозуміло, що проукраїнськими вони вже навряд чи будуть.

Послання четверте: «Сила в правді»

Визначальною рисою російської пропаганди, що змушує повсякчас згадувати геббельсівську, є безсоромна брехня. Брехня настільки нахабна, що її сприймають за чисту правду. Власне, як «правду» росія любить пода-

вати і власні кіноісторії. Показово, що більша частина з розглянутого нами списку знята «на основі реальних подій»: прототипів мають герої «Воєнного кореспондента» (кореспондент-симпатик ДНР і ЛНР Грем Філіпс) і «Ополченочка» (за різними версіями, Світлана Дрюк чи Тетяна Дрьомова). Окремі епізоди війни, відповідним чином подані, лягли в основу «Правди. Цілі 102» (загибель на Донбасі журналістів пропагандистських російських каналів), «Пункту пропуску: Офіцерської історії» (двоє російських військовослужбовців були захоплені в 2016 році СБУ на пункті Чонгар), того ж «Воєнного кореспондента» (події в Одесі 2 травня і збиття «буком» пасажирського літака). «Засновано на реальних подіях» стоїть вже в описі сайту «Пригріву» (яких саме – там симптоматично не зазначено)³. Все це має викликати в глядача ще більшу довіру і, відповідно, тим легше давати йому «заковтувати» пропаганду. Особливо красномовний в цьому сенсі фільм «Воєнний кореспондент». Його головний герой – американський журналіст Метт Мак'ю: такий протагоніст дає ілюзію «об'єктивного погляду зі сторони». В процесі своїх розслідувань Метт нібито з'ясовує справжню причину пожежі в одеському Будинку профспілок, викриваючи «українську брехню» та заразом недобросовісність американських ЗМІ, що приймають лише зручні для себе факти. Потім ще й розкриває правду про загибель цивільного літака (збитого, звісно, українцями, аби оббрехати «ополченців») і ще про пару-трійку менш значущих воєнних злочинів. «Російська пропаганда ні до чого – лише факти!» – ключова фраза, можна навіть сказати, мантра фільму. На це намагається поклакатися і зображальне вирішення стрічки, від титрів із кадрами з хроніки до сцен у стилістиці репортажу, що знову ж таки створює якийсь такий ефект «документалізму». Не будучи найсильнішим серед розглянутих стрічок, фільм по-своєму найцікавіший у зображенні «кухні фейків»... а заразом і застосуванні її прийомів на практиці.

Ми розглянули лише окремі, на наш погляд, основні мотиви російського пропагандистського кіно про Крим і Донбас. Розбирати кожен фільм і вишукувати всі фейки й ідеологеми зайняло б забагато місця: власне, кожна кінострічка і є більш чи менш вдало змонтованим їхнім набором, поданим під соусом «особистої історії». Тон нашої статті вийшов доволі веселим. І правда: фільми зроблені настільки немайстерно (більше того: непрофесійно), що всерйоз їх сприймати важко. Якщо сьогодні вони не викликають сміху, то лише з двох причин. Перша: багато людей дійсно вірить показаному в них, адже такі кінострічки – лише сфокусована й пропущена крізь призму ігрового кіно дезінформація, що великими партіями подається глядачу через ЗМІ. Друга: чимало з того, що показано на екрані – замордовані і вбиті цивільні, розбомблені міста й села, розорений край – сьогодні можна побачити в реальному житті. Тільки-от «насилники, грабіжники, мучителі людей», як співали в радянській пісні, тут зовсім інші...

³ <https://solncepek-film.com/index.html>